

STUDIOS.H

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
Departamentul de Istorie, Patrimoniu și
Teologie Protestantă
Centrul de Cercetare a Patrimoniului și
Istoriei Socio-Culturale

VOLUME XVII / 2020

**STUDIA UNIVERSITATIS
CIBINIENSIS**
Series Historica

Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu
2020

Scientific Board:

Paul **NIEDERMAIER**, Ph.D. Member of Romanian Academy (The Institute of Socio-Human Research Sibiu, Romania)

Konrad **GÜNDISCH**, Ph.D. (Siebenbürgisches Kulturzentrum „Schloss Horneck“ e.V., Germany)

Dennis **DELETANT**, Ph.D. (School of Slavonic and East European Studies, University College of London, United Kingdom)

Hans-Christian **MANER**, Ph.D. (“Johannes Gutenberg” University of Mainz, Germany)

Florin **CURTA**, Ph.D. (College of Liberal Arts and Sciences, University of Florida, USA)

Jiri **MACHACEK**, Ph.D. (Masaryk University of Brno, Czech Republic)

Nándor **BÁRDI**, Ph.D. (Research Institute of National and Ethnic Minorities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary)

Rainer **SCHREG**, Ph.D. (Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, Germany)

Konrad **CLEWING**, Ph.D. (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, Regensburg, Germany)

Mathias **BEER**, Ph.D. (Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, Germany)

Editorial Staff:

Sorin **RADU**, Ph.D. – Editor in Chief

Ioan Marian **ȚIPLIC**, Ph.D.; Sabin Adrian **LUCA**, Ph.D.; Zeno Karl **PINTER**, Ph.D.; Silviu Istrate **PURECE**, Ph.D.; Radu Ștefan **RACOVÎȚAN**, Ph.D.; Mirel **BUCUR**, Ph.D.

Ioan **ALBU**, Ph.D. – Editorial Secretary

Sebastian **CORNEANU**, Ph.D. – Graphic Design

The journal was classified category B by the National Council for Scientific Research (History and Cultural Studies) and indexed in BDI: SCOPUS-Elsevier, ERIH Plus, EBSCO, Index Copernicus and CEEOL. <http://ccpisc.ulbsibiu.ro/language/en/studia-en/>

ISSN 1584-3165

Address for correspondence

Department of History and Patrimony 550024 SIBIU, Victoriei Street, no. 5-7, tel.: +40269 214468; fax: + 40269 214468; E-mail: ioan.albu@ulbsibiu.ro;
sorin.radu@ulbsibiu.ro

Cuprins / Contents

Arheologie / Archaeology

Anamaria TUDORIE

Forme de vase ceramice Starčevo-Criș identificate la Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu), Sălișteea (jud. Alba), Cristian I (jud. Sibiu) și Cristian III (jud. Sibiu)

Starcevo-Cris Ceramic Vessels Shapes Identified at Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu County), Salistea (Alba County), Cristian I (Sibiu County) and Cristian III (Sibiu County)11

Sabin Adrian LUCA

Prehistoric carved stones, discovered on lot 1 (Alba Iulia), site 2, of the A10 Sebeș Alba – Turda highway.....23

Silviu I. PURECE, Claudiu MUNTEANU

Argint pentru războinici. Un tezaur de tetradrahme „de tip thasian” din colecția Muzeului Național Brukenthal

Silver for Warriors. A Hoard with “Thasian Type” Tetradrachms from Brukenthal National Museum’s Collection.....41

Ion Marian ȚIPLIC

Biserica fortificată din Șaroș pe Târnăvă / jud. Sibiu. Cercetări arheologice. I

Fortified Church in Șaroș pe Târnăvă / Sibiu County. Archaeological Researches. I.....61

Istorie / History

Csaba SZABÓ

Pilgrimage and Healing Sanctuaries in the Danubian Provinces.....83

Ioan ALBU

The Fragmentary Inscription on the Hungarian Raid of the Year 943

– New Epigraphic Analysis and Interpretations99

Alexandru SIMON

Despre speranțele bizantine și transilvane ale Casei de Jagiello: de la începutul anilor 1470 la sfârșitul anilor 1490

On the Byzantine and Transylvanian Hopes of the House of Jagiello: From the Early 1470s to the Late 1490s.....105

Paul Victor LANGA	
<i>Chivotul – sursă în cercetarea evoluției istorice a aspectului lăcașurilor de cult. Studiu de caz – Bisericile din Turnu Roșu, Ocna Sibiului, Teiuș</i>	
<i>The Ark – a Source for Research into the Historical Evolution of Church Architecture. Case Study – Churches from Turnu Roșu, Ocna Sibiului and Teiuș</i>	115
Daniela DÂMBOIU	
<i>Identificarea comanditarului frescelor din interiorul casei de pe str. Mitropoliei, nr. 17, Sibiu</i>	
<i>Identification of the Commissioner of the Frescoes Painted Inside the House on Mitropoliei Street, no. 17, Sibiu</i>	125
Sebastian CORNEANU	
<i>De la Doamna cu coasa la “Punks not Dead”. Atribute iconice ale reprezentărilor Morții din Evul Mediu până în epoca muzicii rock</i>	
<i>From the Grim Reaper to “Punks not Dead”. The Iconic Attributes of Death’s Representations from the Middle Ages to the Age of Rock Music</i>	141
Alin BURLEC	
<i>Schimbări sociale într-un stat nou. Conștiința de clasă și muncitorii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea</i>	
<i>Social Changes in a New State. Class Consciousness and the Romanian Workers at the End of the 19th Century</i>	161
Radu RACoviȚAN, Daniel CREȚU	
<i>Din istoricul relațiilor româno-elene. Incidentul de la Pireu (30 mai/12 iunie 1910)</i>	
<i>The History of Romanian-Greek Relations. The Piraeus Incident (May 30 / June 12, 1910)</i>	177
Sorin RADU	
<i>Un episod din chestiunea unificării Basarabiei cu România: activitatea Comisiei Regionale de Unificare (1921)</i>	
<i>An Episode from the Question of the Unification of Bessarabia with Romania: the Activity of the Regional Unification Commission (1921)</i>	185
Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA	
<i>Alegeri comunale din anul 1930. Studiu de caz: comuna Ocna Sibiului, Județul Sibiu</i>	
<i>The Communal Elections from 1930. Case study – Ocna Sibiului Commune, Sibiu County</i>	211

Marian PĂTRU
„Restaurarea Românișmului în Destinul său Istoric”. Imaginea Legiunii „Arhanghelul Mihail” în Presa Bisericii Ortodoxe Române între 1936-1941. Studiu de Caz: Ziarele Oficiale ale Mitropoliei Ardealului
Restoration of Romanianism in its Historical Destiny”.
The Image of the Legion „Archangel Michael” in the Press of the Romanian Orthodox Church between 1936-1941. Case Study: Official Newspapers of the Metropolitanate of Transylvania.....**243**

Liliya TSYGANENKO
The Hidden Tragedy (June 13, 1941 in the Fate of the Inhabitants of the Danube Region).....**259**

Ramona BESOIU
Bleiben oder gehen? Abbild der Auswanderungsgünde Rumäniendeutscher in der Erinnerungsliteratur (1939-1947)
Bleiben oder gehen? The Reasoning behind the Emigration of Ethnic Germans from Romania as Reflected in their 1939-1947 Memoirs.....**275**

Paul-Florin MARICA
Norme și practici în recrutarea elevilor pentru școlile județene de partid (1947-1953)
Norms and Practices in Recruiting Students for County Party Schools (1947-1953).....**307**

Recenzii / Reviews

Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA
Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora, *România Mare votează – Alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii”*
(Iași: Polirom, 2019), 458 p.....**325**

Alin BURLEC
Adi Dohotaru, *Socialiștii, O moștenire (1835-1921)*
(Chișinău: Editura Cartier, 2019), 511 p..... **329**

Paul-Florin MARICA
Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970-1989)* (București: Litera, 2018), 352 p.....**333**

Biserica fortificată din Șaroș pe Târnavă / jud. Sibiu. Cercetări arheologice. I*

Ion Marian ȚIPLIC**

Abstract

Fortified Church in Șaroș pe Târnavă / Sibiu County. Archaeological Researches. I

The archaeological research at the Lutheran Church from Șaroș pe Târnavă was carried out as a result of the beginning of a restoration project with European funding and aimed at obtaining preliminary data on the church planimetry and its timeline. The team of archaeologists consisted of Ioan Marian Țiplic (Lucian Blaga University of Sibiu), Maria Crîngaci Țiplic (Institute of Social Sciences and Humanities, Sibiu) and Adrian Nicolae Șovrea (Lucian Blaga University of Sibiu).

The archaeological research was the first archaeological approach of the fortified ecclesiastical ensemble, representing the first stage of the archaeological research within the restoration project, and 4 archaeological units (C1-4) were established outside the church. The cemetery around the church that has at least two burial horizons was mainly studied. None of the graves discovered during this first archaeological campaign had inventory, which is why a tighter dating is difficult. It seems that the first burial horizon is dating before the transformation of the church which is presumes that has taken place in the second part of 15th century.

Keywords: Ecclesiastical Architecture, Medieval Archaeology, Șaroș pe Târnavă, Transylvania

În sudul Transilvaniei în jurul anului 1200 comunitățile săsești au început să-și construiască lăcașuri de cult din piatră, optând în mod covârșitor pentru planul bazilical. Putem spune că pentru secolul al XIII-lea particularitatea cea mai marcantă este aceea că majoritatea bisericilor ridicate de oaspeții germani au fost bazilici cu trei nave, cu trei până la cinci travee¹.

* This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Research and Innovation, CCCDI – UEFISCDI, project number PN-III-PI-1.2-PCCDI-2017-0116 I 48PCCDI/2018”.

** Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Centrul de cercetare a Patrimoniului și Istoriei Socio-Culturale, Bdul. Victoriei nr. 5-7, cam. 26, 550024, Sibiu, România (ioan-marian.tiplic@ulbsibiu.ro)

¹ Pentru detalii, vezi Maria Crîngaci-Țiplic, „Oaspeții germani” în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII–XIII) (București: Editura Academiei Române, 2011).

Cercetarea arheologică a monumentelor ecleziastice reprezintă poate cea mai activă componentă a arheologiei medievale românești, datorită faptului că există un patrimoniu construit bogat și mereu, cel puțin după anii 70 ai secolului al XX-lea, au fost realizate programe de restaurare. Cu toate acestea există mari dezechilibre între diferitele regiuni în ceea ce privește realizarea cercetărilor arheologice.

Patrimoniul ecleziastic construit din Transilvania este, poate, cel mai bogat și cu siguranță cel mai important din perspectiva vechimii lui. Majoritatea construcțiilor ecleziastice pe care le cunoaștem astăzi au fost edificate între secolele XII-XV și sunt situate în zona rurală. Edificiile ecleziastice situate în mediul urban au beneficiat de o mai mare atenție în istoriografie, motiv pentru care există un volum de informații consistent.²

Cercetările arheologice ale bisericilor rurale, deși sunt mai consistente din punct de vedere cantitativ decât cele din cele urbane, au un grad mai scăzut de rezultate publicate. Deși vorbim de zeci de biserici care au făcut obiectul unor intervenții de restaurare mai mult sau mai puțin extinse, studiile monografice publicate sunt foarte

² Pentru detalii, vezi: Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române* (București, 1956); Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bde. I-II (Heidelberg, Hermannstadt, 1998); Paul Niedermaier, *Städtebau im Mittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (1242-1347)* (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2002); Paul Niedermaier, *Städtebau im Spätmittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (1348-1541)* (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2004); Crîngaci-Țiplic, „Oaspeții germani” în sudul Transilvaniei. *Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII–XIII)*; Daniela Marcu Istrate, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică*, vol. I. (Alba Iulia: Editura Altip, 2007); Daniela Marcu Istrate, *Erdély ezeréves püspöksége. A Gyulafehérvári Szent Mihály Székesegyház és Érseki Palota. régészeti kutatása 2000-2008 / Thousand Years of the Diocese of Transylvania. The Archaeological Investigation of the Saint Michael Cathedral and of the Archiepiscopal Palace in Alba Iulia 2000–2008 / Episcopia Romano-Catolică a Transilvaniei: 1000 de ani de existență. Cercetarea arheologică a Catedralei Sfântul Mihai și a Palatului Arhiepiscopiei din Alba Iulia 2000-2008* (Budapest: Teleki László Alapítvány, 2010); Daniela Marcu Istrate, “Byzantine Influences in the Carpathian Basin around the Turn of the Millennium. The pillared church of Alba Iulia,” *Dacia. Revue d’archéologie et d’histoire ancienne. Nouvelle Série* LIX (2015), 77–113; Daniela Marcu Istrate, “Arheologia bisericilor urbane din sudul Transilvaniei: o abordare preliminară,” în *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Várostarténeti tanulmányok / Studii de istorie urbană*, ed. Maria Lupescu Makó (Cluj-Napoca: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018), 137–152; Maria Crîngaci Țiplic, Ioan Marian Țiplic, “The Southern Transylvania in the 13th Century, a Border between Catholic Space and Non-Catholic Space,” în *Rhin. I. Medieval Changing Landscape: Settlements, Monasteries and Fortifications*, eds. Ioan Marian Țiplic, Maria Crîngaci Țiplic (Sibiu: ASTRA Museum, 2016), 131–154; Maria Crîngaci Țiplic, Ioan Marian Țiplic, “Sibiul și arheologia urbană,” în *Studii de istorie a orașelor. In honorem Paul Niedermaier*, eds. Vasile Ciobanu, Dan Dumitru Iacob (București-Brăila: Editura Academiei Române și Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2017), 542–593; Maria Crîngaci Țiplic, “The Rise of the Parish System in Transylvania as reflected by Archaeological Discoveries,” în *Ecclesiastical Landscape in Medieval Europe. An Archaeological Perspective*, eds. José Sánchez-Pardo, Emmet H. Marron and Maria Crîngaci Țiplic (Oxford: Archaeopress Archaeology, 2020), 79–93; Maria Crîngaci Țiplic, Ioan Marian Țiplic, “The Archaeology of Romanesque Churches in Transylvania (11th-13th centuries),” în *Ecclesiastical Landscape in Medieval Europe. An archaeological perspective*, 107-120.

puține. În prezent, se desfășoară sau se pregătesc mai multe proiecte de restaurare, concentrându-se pe monumente importante precum biserica fortificată din Agnita, biserica fortificată din Biertan, bazilica romanică din Cincu, biserica fortificată din Cisnădie, biserica fortificată din Miercurea Sibiului, biserica fortificată din Moșna, biserica fortificată din Seliștat, biserica fortificată din Șeica Mică etc. Ca urmare a acestor proiecte, sunt sau vor fi întreprinse o serie de studii arheologice, dobândind o cantitate importantă de cunoștințe cu privire la istoria bisericii coloniștii sași între secolele XII și XVI.

În 2018, ca urmare a inițierii unor proiecte de reabilitare a unui număr de 12 biserici fortificate săsești care vizează "Conservarea, protejarea, promovarea și dezvoltarea patrimoniului natural și cultural", biserica fortificată din Șeica Mică a beneficiat de cercetări arheologice preliminare realizate de un colectiv de arheologi de la Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu (dr. Ioan Marian Țiplic, dr. Alexandru Cioltei, dr. Adrian Șovrea) și Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu (dr. Maria Crîngaci Țiplic), filială a Academiei Române..

Șaroș pe Târnave, (*Șaroșu Săsesc*, *Șaroșul pe Târnave*, *Șaroș*, *Șaroșul*, în dialectul săsesc *Schuersch*, *Šuerš*, - a se pronunța "Șuărș"-, în germană *Scharosch*, *Gross-Scharss*, *Scharesch*, în maghiară *Szászsáros*) este o localitate componentă a orașului Dumbrăveni din județul Sibiu. Referitor la numele localității, se presupune că ar deriva din cuvântul maghiar *sáros* care înseamnă noroios³, iar Maria Crîngaci Țiplic leagă acest toponim de acțiunile de asanare/defrișare realizate de comunitățile de coloniști germani așezate în a doua jumătate a secolului al XIII-lea pe valea Târnavei⁴. Astfel de lucrări de asanare și defrișare pot să fi fost favorizate de climă, deoarece este știut faptul că în secolele VIII-XIV continentul european a cunoscut o perioadă de așa zis optim climatic, caracterizat de o creștere a temperaturilor și de reducerea volumului de precipitații⁵.

Prima atestare documentară a localității datează din anul 1283, când într-un document emis de episcopul Petrus al Transilvaniei este menționată localitatea în contextul unei solicitări din partea a 8 *sacerdotes de Medies*. Documentul respectiv le arendează celor 8 parohii (printre care și cele din Șaroș), trei părți din dijmele Mediașului din bucate, vin, albine și miere, pentru suma de 40 de "argint bun de Alba". Între cei opt preoți este menționat și primul preot cunoscut al parohiei Șaroș

³ Vezi Walther Scheiner, "Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens," *Balkanarchiv*, II-III (Leipzig: 1926), 1-172; Th. Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania* (București: 1992) [apariția în limba germană Idem, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen* (Bukarest: Kriterion, 1979)], 181-193.

⁴ Crîngaci-Țiplic, „Oaspeții germani” în sudul Transilvaniei, 11-12.

⁵ Jean Gimpel, *Revoluția industrială în evul mediu* (București: Editura Meridiane, 1983), p. 49; Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii apocalipsului: calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)* (București: Silex, 1993), p. 14.

– *Henricus de Sarus*.⁶ Atestarea documentară are loc într-un context convulsiv manifestat prin existența unui conflict deschis între regele Ladislau IV-lea, zis Cumanul, și familia de Aba ce controla episcopia Transilvaniei. Faptul că preotul și implicit parohia Șaroș sunt menționate în documentul din 1283 ilustrează importanța pe care aceasta o avea în cadrul scaunului Mediaș. Conflictul dintre cele 8 parohii și episcopul Transilvaniei se încheie abia în anul 1289 când le sunt reconfirmate de către episcopul Petrus al Transilvaniei, privilegiile obținute de la Ladislau IV-lea⁷.

Biserica fortificată din localitate a făcut obiectul interesului multor cercetători (arhitecți, istorici ai artei, istorici) de-a lungul timpului. Printre primele studii dedicate se numără cel al lui Walter Horvath, care face și prima propunere de datare spre sfârșitul secolului al XIII-lea, considerând-o edificată de o comunitate numeroasă și cu capacitate economică mare, date fiind dimensiunile bisericii⁸. Preluând informațiile lui Horvath, Virgil Vătășianu, analizând planimetria (bazilica cu trei nave, fără turn), datează biserica în prima jumătate a secolului al XIV-lea⁹. De la Vătășianu nici unul dintre cei care s-au ocupat de arhitectura ecleziastică săsească din Transilvania nu a mai adăugat elemente notabile privind datarea bisericii din Șaroș¹⁰.

Biserica este menționată în majoritatea lucrărilor de istoria artei ca având patronajul Sf. Elena, dar în documentul de la 1322, în care este menționat preotul Petrus de Curciu se spune că era paroh al bisericii Sf. Nicolaus din Șaroș. Asta ar însemna că primul patrona e posibil să fi fost Sf. Nicolae și ulterior să fi fost reconsacrată ca urmare a unor lucrări de refacere și să fi primit patronajul Sf. Elena.

În zidul fortificației la sud de biserică, se disting resturile unei capele cu absidă semicirculară, pe care Vătășianu o consideră de factură romanică, fiind edificată după anul 1260¹¹. Nu avem nici o informație documentară directă sau indirectă privitoare la existența acestei capele/biserici, dar este posibil ca preoții menționați în Sarus/Șaroș, în anii 1283 și 1289, în două documente referitoare la arendarea unei cote părți din dijma Mediașului către 8 preoții și parohiile lor, să fi slujit în aceasta. Cercetările arheologice viitoare ar putea furniza mai multe date legate de momentul de edificare a construcției și de rolul jucat în raport cu biserica parohială.

⁶ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, I, nr. 203, 144-145 (mai departe Ub.); DIR, C., Veacul XIII, vol. II, nr. 283, 249-250; Crîngaci-Țiplic, „*Oaspeții*” germani în sudul Transilvaniei, 301.

⁷ Crîngaci-Țiplic, „*Oaspeții*” germani în sudul Transilvaniei, 41.

⁸ Walter Horvath, *Siebenburgisch-sächsische Kirchenburgen baugeschichtlich untersucht und dargestellt* (Sibiu: 1940), 9.

⁹ Vătășianu, *Istoria artelor feudale*.

¹⁰ Vezi Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen*, 659.

¹¹ Vătășianu, *Istoria artelor feudale*, 80, 119; Crîngaci-Țiplic, „*Oaspeții*” germani în sudul Transilvaniei, 301-302.

Nr. crt.	Numele preotului	Anul atestării
1.	<i>Henricus</i>	1283
2.	<i>Nicolaus</i>	1289
3.	<i>Petrus de Curciu</i> ¹²	1322
4.	<i>Johannes</i>	1334

Tab. 1. Lista preoților bisericii din Șaroș pe Târnăvă până la mijlocul secolului al XIV-lea.¹³

W. Horvath, de la care preia apoi și H. Fabini, menționează o inscripție, aflată în sacristie, considerată ca făcând referire la o etapă de refacere masivă a planimetriei bisericii în preajma anului 1422¹⁴. H. Fabini pune această inscripție în legătură cu realizarea boltei cu nervuri de piatră și chei de boltă de deasupra corului¹⁵. Tereza Sinigalia consideră că ferestrele corului sunt totuși mai târzii, având în mulurile lor forme de trifoi cu patru foi, de inimă și flacăra¹⁶.

Planul publicat de Horvath – preluat și de Fabini – prezintă în faza inițială o biserică cu trei nave, ce ulterior a fost modificată prin renunțarea la colaterale și înzidirea golurilor cu arce frânte, modificare pusă pe seama invaziilor turcești, când, de altfel, multe biserici transilvane au suferit modificări majore de planimetrie. Deosebirea majoră față de toate bisericile modificate în cursul secolului al XV-lea este că la nici una nu au fost transformate în transept ultimele trei travee din capetele de est ale navei centrale, colateralei sudice și colateralei nordice¹⁷. Tereza Sinigalia consideră că această transformare este mai timpurie și poate fi legată, ca model, de planul bisericii din Ațel, datând realizarea transeptului cândva în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, când planimetria cruciformă era în uz în Europa Centrală (Kosice) și Transilvania (Sibiu) înainte de preluarea tipului hală¹⁸.

Turnul aflat pe latura de vest a bisericii este construit cu clare valențe militare, fiind edificat într-o etapă ulterioară construirii bisericii, ocazie cu care portalul de vest a fost dezafectat. Cel mai probabil turnul este ridicat odată cu construirea zidului de incintă ale cărui an de începere este considerat 1483.

¹² Ub. I, nr. 397, 367-368; DIR. C, veacul XIV, vol. II, nr. 129, 56-57; Crîngaci- Țiplic, „Oaspeții” germani în sudul Transilvaniei, 316.

¹³ Crîngaci-Țiplic, „Oaspeții” germani în sudul Transilvaniei, 301-302.

¹⁴ Tereza Sinigalia, „Două biserici gotice din zona Mediașului,” in *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania / Középkori egyházi építészet Erdélyben / Medieval Ecclesiastical Architecture of Transylvania*, ed. Szöcs Péter Levente (Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2012), V, 242: „Dedicatio huius Ecclesiae peragitur Domenica post 11000 Virginum Anno Domini 1422”.

¹⁵ Horvath, *Siebenburgisch-sachsische*, p. 10; Fabini, *Atlas der siebenburgisch-sachsichen*.

¹⁶ Sinigalia, *Două biserici gotice*, 242.

¹⁷ Sinigalia, *Două biserici gotice*, 242.

¹⁸ Sinigalia, *Două biserici gotice*, 242.

Anul 1605 este unul dificil pentru această localitate: satul este atacat, jefuit și ars până la temelii în luptele împotriva rebelului Ștefan Bocskai. Până la 1690 satul suferă cumplit de pe urma războaielor care decimează populația redusă la doar 5 familii. Abia în a doua jumătate a secolului XVIII se mai execută diferite lucrări la biserică: este cumpărat de la Mediaș potirul și este turnat din nou clopotul mijlociu care funcționează și în zilele noastre. În 1772 încep lucrări de renovare ale lăcașului de cult ruinat când se reconstruiește plafonul, iar maestrul Johan Folbart din Sighișoara montează în 1774 altarul baroc în corul bisericii. Un incendiu devastator cuprinde satul în 1776 și mistuie 60 de case, avariind și acoperișurile turnurilor de apărare situate pe zidul de incintă al bisericii, necesitând refacerea lor în anii următori.

În 1808 turnul bisericii este înălțat cu încă un etaj și primește forma actuală. Apoi maestrii Friedrich și Wilhelm Maetz din Biertan construiesc orga. În 1966 un fulger distruge complet acoperișul, iar ceaurile și instalația electrică sunt aruncate din pereți. În cursul aceluiași an se efectuează toate reparațiile necesare.

SITUAȚIA ARHEOLOGICĂ.

În vederea obținerii unor date preliminare privind adâncimile de fundație și evoluția planimetrică a bisericii au fost trasate 4 casete (vezi plan 1) obținându-se următoarele rezultate:

C1 - în exteriorul bisericii, la intersecția laturii de sud a turnului cu colțul de sud-vest al navei.

Dimensiuni: 2,30x1,90 m

Fundația laturii de sud a turnului pare a fi realizată în aceeași etapă de construcție cu fundația laturii de vest a părții sudice a navei, zidurile fiind țesute la nivelul fundațiilor și elevației. La -1,94 față de limita de jos a tencuiei turnului se află un decroș de fundație atât la turn, cât și la umărul de prindere al fundației navei de sud. Talpa fundației turnului și a navei se afla la aceeași adâncime, ambele fundații fiind realizate din același tip de piatră.

Decroșul afla la -1,94 față de limita de jos a tencuiei turnului pare a indica un nivel de călcare la momentul realizării fundațiilor. Acest fapt este ilustrat și de existența la acest nivel a unei lentile de mortar ce a fost străpunsă de groapa lui M1.

M1 – adult, orientat V-E, surprins doar în zona gleznelor și a labelor picioarelor; fără inventar. Groapa lui taie lentila de mortar, ceea ce face ca datarea lui relativă să fie ulterioară realizării elevației turnului și a capătului vestic al zidului de sud al bisericii.

C2 - în exteriorul bisericii, pe latura de nord, între transept și ultimul contrafort.

Dimensiuni: 3,00x2,00 m

Cercetarea acestei unități arheologice a pus în evidență fundația laturii de nord a bisericii și fundația unui contrafort adosat pe fundația bisericii. Fundația laturii de nord a bisericii are un decroș relativ îngust (cca. 0,10 m) la -0,74 m față de limita de jos a tencuielii și un al doilea decroș mai consistent (cca. 0,20 m) aflat la -1,20 m, în timp ce decroșul de fundație al contrafortului este la -0.96 m. Paramentul fundației și elevației laturii de nord a bisericii pune în evidență un gol de intrare (înzidit) cu un prag din piatră masivă de origine calcaroasă. Talpa fundației zidului de nord se află la -2,00 m față de limita de jos a tencuielii.

În elevație zidul de nord al bisericii și cel a contrafortului se Țes, sugerând că a existat o refacere importantă la nivelul elevațiilor, ambele fiind realizate în aceeași etapă de construcție

Pe profilul de est și pe o porțiune mică de pe latura de nord a C2 a fost descoperit un fragment de pavaj din cărămidă pătrată cu latura de 0,20 m, pavaj ce pare a fi în conexiune cu pragul golului înzidit și ale cărui urme au fost depistate pe toată suprafața C2. Pavajul este suprapus de un nivel consistent de moloz, ce sugerează o demolare masivă în această zonă a zidului bisericii.

Deși au fost descoperite fragmente dispartate de oase umane, nu a fost găsit nici un mormânt în zona C2.

C3 - în exteriorul bisericii, pe latura de nord, la intersecția contrafortului de colț al transeptului cu zidul sacristiei.

Dimensiuni: 2,00x2,00 m

Contrafortul transeptului este realizat anterior construirii sacristiei, fundația acesteia fiind adosată pe fundația contrafortului.

M5 – adult, orientat V-E, din zona sternului intră sub profilul de vest. Groapa este săpată în sol negru cu urme de cărbune și este suprapusă de un nivel ce conține moloz, cărămidă și pietricele. Fără inventar.

M6 – adult, orientat V-E, din zona genunchilor a fost deranjat de fundația contrafortului de colț al transeptului.

M7 – copil/adolescent, orientat V-E, din zona sternului intră sub profilul de est. A fost așezat cu partea dreaptă lipită de fundația sacristiei. Fără inventar.

C4 – în exteriorul bisericii, pe latura de est, pe axul corului.

Dimensiuni: 3,00x2,00 m

Fundațiile absidei corului și contrafortului de sud-est al acesteia se Țes, fiind realizate în aceeași etapă de construcție. Elevațiile sunt mai înguste și realizate din alt tip de piatră și mortar, ceea ce sugerează o refacere importantă sau o stopare a construcției în faza de fundații. Decroșul de fundației este cca. 0,10 m la ambele structuri (absidă și contrafort) și se află la -0,52 m față de limita de jos a tencuielii.

M2 – adult, orientat N-S, din zona superioară a femurelor intră sub profilul de sud. Fără inventar. Umplutura gropii este realizată din piatră și spărturi de cărămidă. Suprapune un al mormânt (*M3*).

M3 – orientat N-S, fiind vizibile de sub *M2* doar capetele tibiilor.

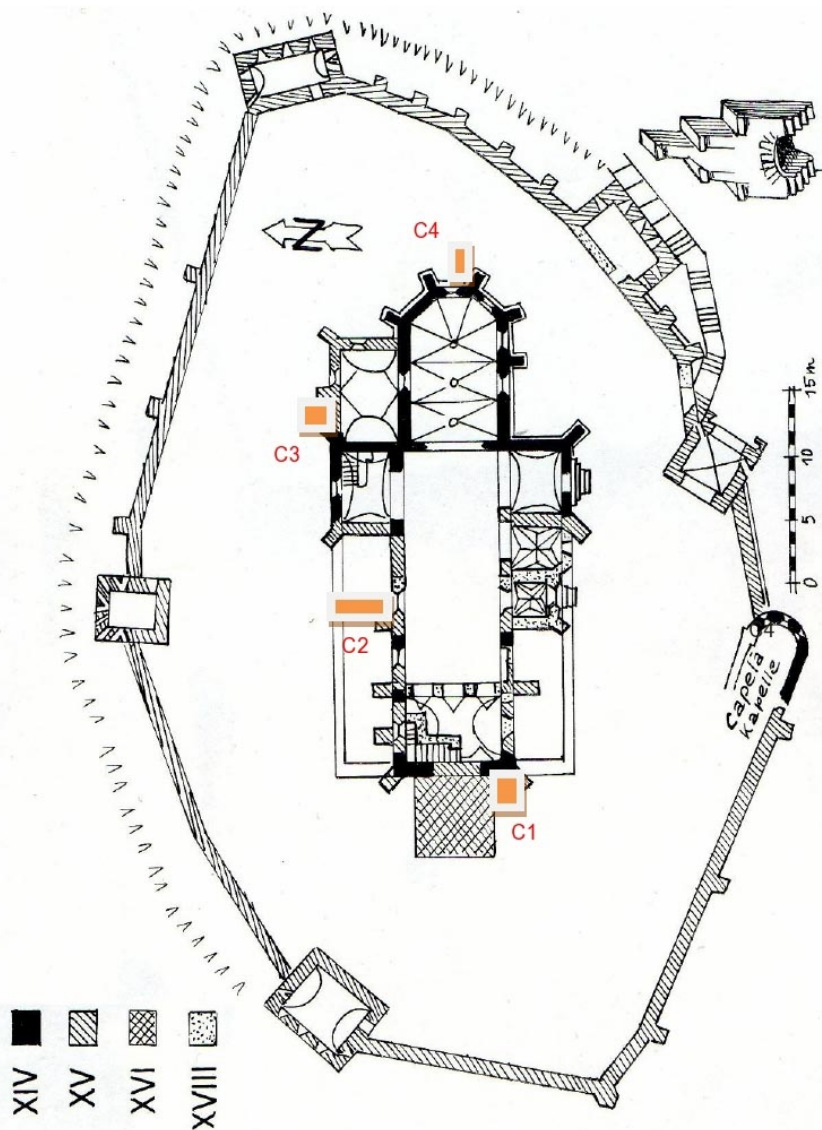
M4 - adult, orientat V-E, din zona sternului intră sub profilul de est. Groapa a fost săpată până în solul galben nisipos (argilă prăfoasă), iar conturul ei pare a sugera o formă antropomorfă.

Concluzii preliminare.

Ca urmare a cercetării celor 4 unități arheologice pot fi trase câteva concluzii ce se constituie în ipoteze de lucru pentru cercetările arheologice viitoare:

1. În ceea ce privește planimetria bisericii se poate spune că aceasta a suferit modificări importante, după cum sugerează fragmentele de pavaj din cărămidă, ce inițial a fost pavaj de interior, el fiind actualmente situat în afara spațiului interior al construcției (vezi *C1* – profil de vest, *C2* – profil de est și *C2* – plan).
2. Cronologia absolută a monumentului nu a putut fi clarificată, dar din punct de vedere al celei relative se poate spune că avem de a face cu cel puțin două etape principale de construcție:
 - una contemporană cu pavajul din cărămidă și de care se leagă nivelul de înmormântări ilustrat de *M4* (posibil mormânt cu groapă cu nișă pentru cap – vezi *C4*) și *M5* (*C3* - groapa suprapusă de un strat cu mult cărbune și moloz).
 - cealaltă ilustrată de mormintele *M1* – *M3* care sunt contemporane și se leagă de momentul de după edificarea turnului de vest al bisericii, după cum rezultă din stratigrafia de vest a *C1*.

Deci, putem spune că a existat o construcție cu trei nave (sugerate de pavajul de cărămidă), transformată radical prin renunțarea la colaterale și realizarea unei planimetrii cruciforme prin construirea unui transept, urmată de o refacere importantă a părții de vest, când a fost construit turnul (vezi pl. 1). Cercetările arheologice viitoare, ce se vor desfășura odată cu începerea proiectului de restaurare și punere în valoare a ansamblului fortificat din Șaroș pe Târnăvă, vor putea aduce un plus de informații pentru clarificarea etapelor de edificare a construcției bisericii și fortificației ce o înconjoară.

Pl. 1. Șaroș pe Târnăvă – plan general (prelucrare după J. Fabritius Dancu)

Pl. 2. Șaroș pe Târnavă – Ridicarea Josefină
(https://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98aro%C8%99_pe_T%C3%A2rnave,_Sibiu#/media/File:Josephinische_Landaufnahme_pg174.jpg)

Fig. 1. . Șaroș pe Târnăvă - vedere aeriană
(De la Zsolt deak - Operă proprie, CC BY-SA 3.0 ro, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=35551678>)

Fig. 1. Șaroș pe Târnăvă - vedere dinspre vest

Fig. 2. Șaroș pe Târnăvă - vedere dinspre est

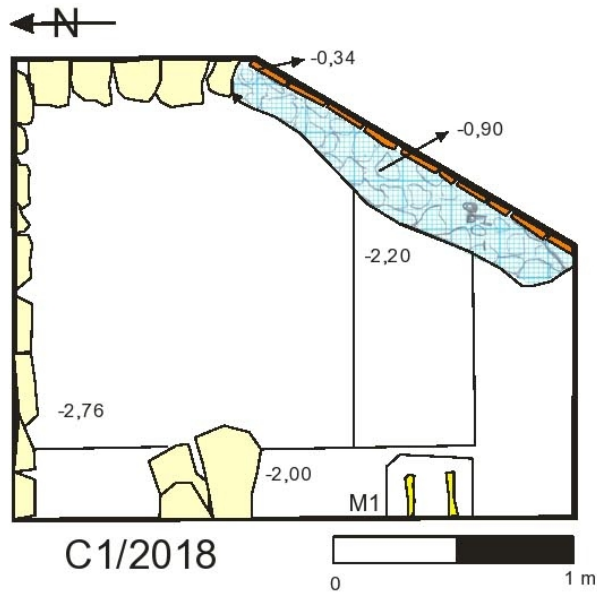

Fig. 3. Plan C1

C1 - profil de vest

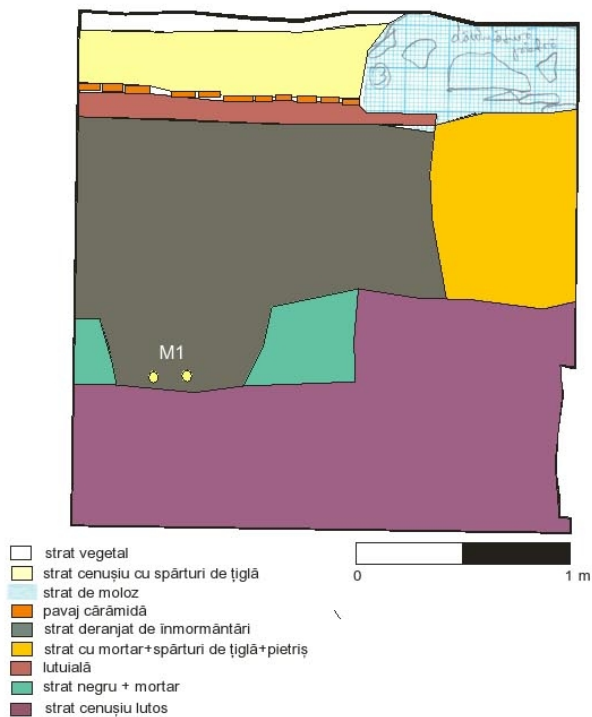

Fig. 4. Plan C1 - profil stratigrafic de est

Fig. 4a. C1 – detaliu fundație a laturii de sud a turnului și a laturii de vest a navei

Fig. 4b. C1 – detaliu fundație a laturii de sud a turnului și a laturii de vest a navei

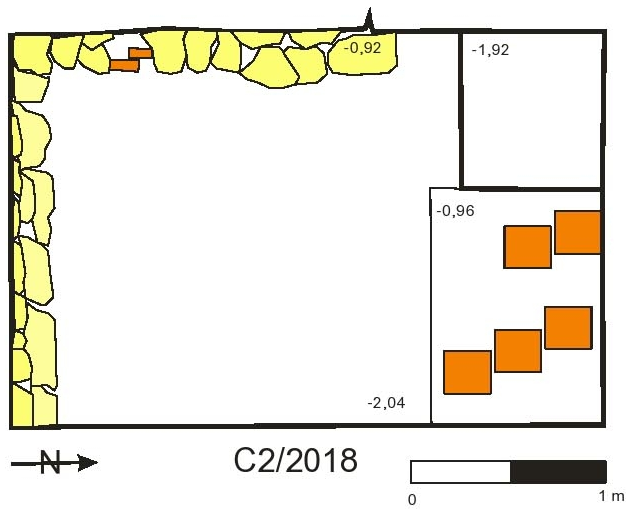
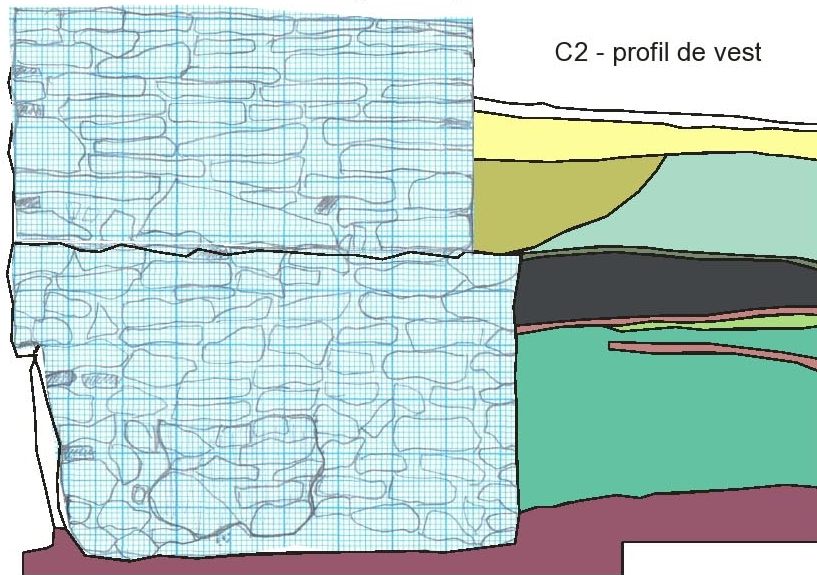

Fig. 5. C2 - plan

- strat vegetal
- strat cenușiu cu spărturi de cărămidă
- strat de moloz
- strat de moloz + cărămizi
- lentilă de tencuială
- strat galben cu fragmente de cărămidă
- lutiuală
- strat cenușiu lutos
- argilă prăfoasă (steril arheologic)

Fig. 6. C2 – profil stratigrafic de vest

Fig. 6a. C2 – detaliu cu fragmentul de pavaj de cărămidă și fundațiile laturii de nord a navei și a contrafortului adosat

Fig. 6b. C2 – detaliu cu fundațiile laturii de nord a navei și a contrafortului adosat

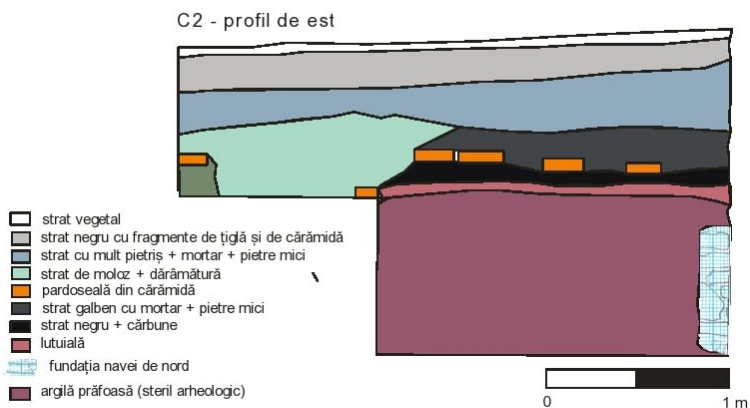

Fig. 7. C2 - profil stratigrafic de est

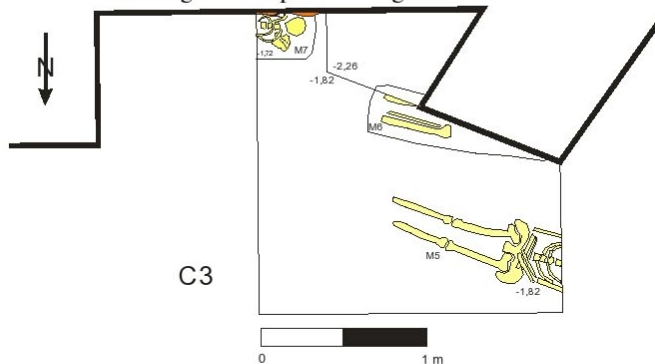

Fig. 8. C3 - plan
C3 - profil de est

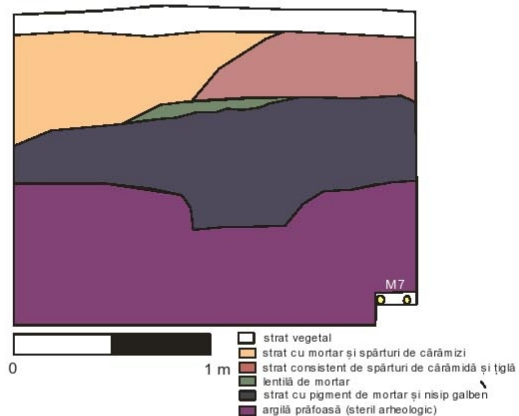

Fig. 9. C3 - profil stratigrafic de est

Fig 9a. C3 – detaliu cu M5-M7 și adosarea fundației sacristiei pe contrafortul transeptului

Fig 9b. C3 – detaliu cu M7

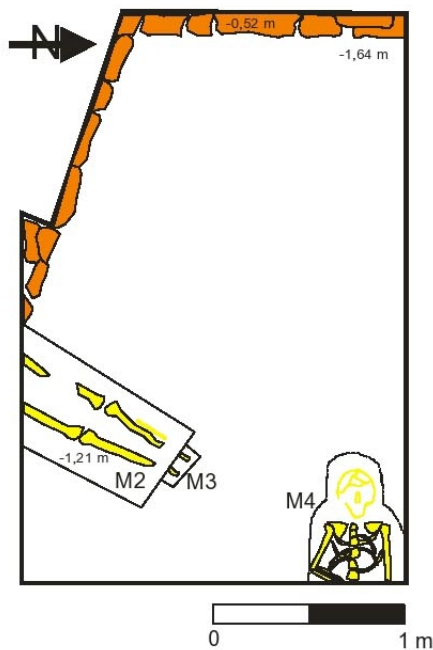
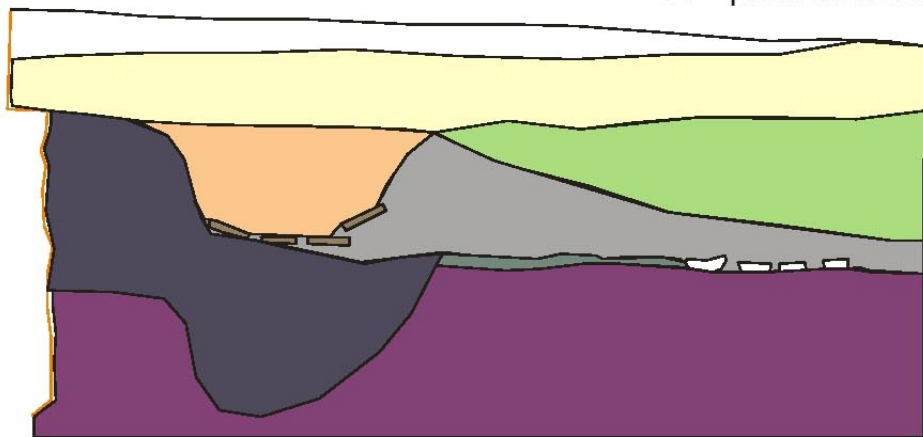

Fig. 10. C4 - plan

C4 - profil de nord

	strat vegetal
	strat cenușiu cu spărturi de cărămidă
	groapă cu mortar + cărămizi
	strat cu pigment de mortar
	strat cu pigment de mortar și nisip galben
	strat galben cu fragmente de cărămidă
	lentilă de mortar
	argilă prăfoasă (steril arheologic)

Fig. 11. C4 – profil stratigrafic de nord

Fig. 11a. C4 - detaliu privind fundația contrafortului de sud-est al absidei

Fig. 11b. C4 - detaliu cu M2, M3 suprapus și cu M4